





# ЦІЛЮЩІ ДЕРЕВА ТА КУЩІ – МЕДОНОСИ І ПИЛКОНОСИ

З ДЕНДРОПАРКУ ДОКТОРА А. І. ПОТОПАЛЬСЬКОГО «ПЕРЕМОГА»

## ЗНАЙОМА НЕЗНАЙОМКА – ЛИПА

*Частина II. Спогади доктора А.І. Потопальського.*

**З** липою я познайомився з раннього дитинства, коли вибирав влітку 1942 року взуття – дитячі постоліки із лубу в'яза та липи. Це були роки німецької окупації України під час другої світової війни 1941–1945 рр. Робили їх місцеві умільці. Серед них був і мій дідусь Михайло, мамин тато, що проживав у сусідньому селі Барди, яке на сьогодні зовсім обезлюдніло, хоч розміщено в живописній лісовій місцевості на березі річки Уж. Хочу ще додати, що мій дід Михайло був спеціалістом по ручному плетінню постолів різних розмірів з різного лубу листяних дерев. Був він також майстром по виготовленню дерев'яних верстатів для ручного ткацтва. Ці ремесла не заважали йому мати дворянський титул, про що збереглася давня офіційна дореволюційна грамота. І прожив він 94 роки. В'язове взуття мені служило довше, бо було міцніше, а липове, на жаль, носилося не довго, але було набагато зручніше. Пам'ятаю, коли на початку 1946 року мій дідусь Данило десь роздобув і подарував мені на день народження галоші, то це було диво на всю школу. А вони були нові та блискучі, з загадковими звуками при кожному кроці, бо рипіли при ходьбі – вся школа збіглася дивитися. Зараз ми розуміємо, що той інтерес був не від доброго життя. Ми тоді всі поголовно відчували повоєнні наслідки: голод, холод, бідність, злиденність, що косили життя людей. Але відчувалася і спільність односельців в усіх справах і у повсякденному житті.

З самим деревом липи познайомився відразу після прибуття в село Ходаки до дідуся Данила та бабусі Параски, батьків мого бать-

ка Івана. Їхня садиба розміщена в кінці села, де проміжки між хатами на той час сягали від 700 м і більше. Нашими найближчими сусідами були дядина Гандзя, яка з моїм дядьком Василем народили 4-х синів. Двоє з яких померли від туберкульозу в ранньому віці, з третім – Володею я товаришував, але він був теж хворий на туберкульоз і помер у 1946 році. А старший Микола – воював на фронті, був поранений у ліве око і втратив його. Пам'ятаю, як точилися розмови, що Миколу довго не комісують, і мама допомагала йому звільнитися через потребу сільськогосподарських спеціалістів у селі на виробництві. Він здав екстерном іспити на звання молодшого агронома, почав працювати і відразу посадив на своїй садибі молоденькі липи і дубки. Зараз на місці їхньої садиби дві штучні водойми: довга і глибока.

Товста, півтора столітня липа росла на садибі мого однокласника Василя Ходаківського, і ми щороку збирали урожай її квітів для оздоровчих чаїв. Батька Василя – Павла Ходаківського, який був до революції фельдфебелем царської армії, не корився більшовикам, не вступив до колгоспу, за правдолюбство розстріляло НКВД у 1941 р. в м. Житомир за 2 години перед вступом фашистської окупаційної армії в м. Коростень. У нього на садибі росли, крім липи, ще два старезних в'язи. Тому бджолам, які утримував ще один наш сусід – мій хрещений батько Микола, було завжди вдосталь квітів липи і в'язу для медозбору, пилку і клею.

Липовий мед ми з дитинства знали, бо то були для нас делікатесними лікувальними ласощами і ми відрізняли його від гречано-





го, буркунового, верескового за характерним приємним запахом і смаком. Я мріяв про свою родинну пасіку, бо ніколи не мав меду досхочу. Свого у нас просто не було, а пригощали нас дуже рідко і в мінімальних кількостях. Теж саме було і з хлібом, особливо в голодних 1946–1947 роках – ми не могли їм наїстися.

Бачу і зараз в спогадах, як з друзями ховалися від грози і злив під липами, бо вважалося що в неї ніколи не попадає блискавка. В голодні роки у їжу вживали молоді бруньки і молоденькі листочки, які тільки що розпустилися, особливо після зими, коли відчувалося енергетичне виснаження організму. Зараз вже знаю, що в них багато цукрів, вітамінів, мікроелементів тощо. Тоді все ми робили мабуть на підсвідомості або завдяки підказкам старших за нас наших товаришів. До речі, в період модної зараз хвороби (Ковіду-19) після 2020 р., коли страждали дихальні шляхи, бронхи, легені, і відчувалася нестача кисню, зверніть увагу: у липи є одна чудова властивість – квіти і листя добре допомагають при всіх захворюваннях, пов'язаних з розвитком кисневої недостатності. Вона найулюбленіший народний засіб для лікування саме дихальних шляхів – застуд, ангіни, грипу, кору, паротиту, гострих респіраторно-вірусних хвороб, бронхітів, бронхіальної астми, туберкульозу і пневмонії. Для тих, хто може бути в майбутньому в скрутні, запам'ятайте, що і насіння липи цінне, наприклад, надає печиву горіховий та мигдальний присмак. Олія з насіння – харчова, близька за якостями до прованської.

Досі пам'ятаю величезні, діаметром понад 1,5 м липові кадуби. Вони використовувалися на Поліссі для зберігання насіння. А ми, 9–12 річні хлопчачки одного разу під час своїх азартних ігор у схованки попадали у ці пусті на той час кадуби, які знаходилися біля току мого хрещеного батька, бо думали налякати своїх товаришок по іграм раптовою своєю появою із засідки. Але не могли вилізти з двохметрової глибини кадуба, поки не здогадалися стати один одному на плечі.

В нашому побуті, майже до 70-х років минулого століття, також використовували видовбані вужчі кадуби – «жлукто», які видовбували з липових стовбурів, і в них замочували, і запарювали білизну, засипану попелом листяних дерев, в основному осики і берези. А білизна ж яка була після такого прання – чиста від плям, відбілена, з приємним запахом чистоти і свіжості. До речі, такої чистоти і свіжості не вистачає після прання сучасними пральними порошками. Таким же чином відбілювалися і сіре льняне, і коно-

пляне домоткані полотна, зіткані з власноручно виготовленої пряжі. Хочу акцентувати на тому факті, що як діти, так і дорослі носили одяг, виготовлений з 100% натуральної тканини, витканої на домашніх верстатах, які ще й зараз зберігаються у деяких старожилів Полісся. І, як я писав раніше, мій дід Михайло по матері, був майстром з виготовлення ткацьких верстатів, а мама Анастасія – майстринею ткацьких виробів. Її руками виткані килими, ковдри, килимки, полотна для домашнього вжитку. Вони високо цінувалися між односельцями, в скрутну годину допомагали прожити – їх охоче міняли на необхідне для виживання у воєнний і післявоєнний період. Частина з них і досі залишилась в родині моїх сестер і служить протягом більше ніж півстоліття, зберігаючи первісні кольори фарбованої природними фарбами, пряжі.

В моєму житті часто з'являлися епізоди, пов'язані з липами і липовим медом. Так у середині 50-х років минулого століття, під час буревію у селі Ушомир, в парку колишнього пана Богуша, впала древня липа, в якій було 5 метрове дупло, заповнене вощинами з медом. Раннього ранку до уламків липи виструнчилась черга сусідів за цінним продуктом, який був дивовижним чином посланий простому люду. Мій шлях на роботу в медичний пункт Ушомирської МТС пролягав якраз повз те місце, де впала старезна липа. Такий чудо-урожай меду я побачив вперше у своєму житті, і був, до речі, одним з перших серед ушомирян, кому пощастило побачити це диво того ранку. В період 1956–1957 років я проживав в родині сестри Марії та її чоловіка Миколи Васильовича Потопальських, і працював завідувачим медичним пунктом Ушомирської машинно-тракторної станції (МТС). Сестра Марія тоді працювала вчителькою української мови і літератури. І до цього часу вона, тренуючи свою пам'ять, пише всеукраїнські радіо-диктанти, з професійною перевіркою помилок та їх аналізом. Їхня квартира знаходилась у колишньому дерев'яному двоповерховому флігелі, що належав в дореволюційному минулому слугам-доглядачам парку пана Станіслава Богуша. Ще й після цієї чудесної події недалеко від садиби Марії Іванівни в Ушомирському парку було біля 20 залишків товстелезних древніх лип, які попалили місцеві хлопчачки.

Таке ж диво через кілька десятиліть мені пощастило побачити під час відрядження до Індії, коли нами, відвідувачами древніх музеїв Індії, жителів тодішнього Радянського Союзу, спостерігалось падіння великої брили вощин під вагою меду із стіни древнього музейного храму. Багато древніх храмів Індії





розміщені у безводному місці, покинутому жителями кілька століть тому. Тоді ніхто з нас не допускав думки про майбутню можливість запустіння території України. А тепер біда запустіння не минула і нас. Спочатку з'явився у 1986 році спустошений Чорнобиль і 30-ти кілометрова зона відчуження навколо станції з евакуйованими населеними пунктами, забрудненими смертельними дозами радіонуклідів довготривалої дії, обезлюдніло місто Прип'ять, ... через майже 36 років нова біда: з 2022 року – вітчизняна війна, що вже спустошила південь і схід країни, перетворивши розвинені індустріальні міста, містечка і села в суцільні непридатні для життя руїни. Ще у 2020 році мені стало абсолютно ясно, що наші співвітчизники починають проходити жорсткий шлях скорботи і поневірянь. Колись за старих часів казали «від суми та від тюрми не зарікайся!» Тому, пам'ятаючи про циклічність історії та людську забудькуватість, щиро люблячи своїх співвітчизників, бажаючи їм вижити в умовах сучасності, намагаюся передати їм через свої публікації на сторінках журналу досвід виживання предків зовсім недавнього минулого, якому ще не виповнилося і століття.

Отже, повертаючись до спогадів, хотілося згадати про своє перебування у Львові. Працюючи завідувачем лабораторії коригуючої терапії злоякісних пухлин і лейкозів і паралельно доцентом на кафедрі патофізіології Львівського медичного інституту, мені неодноразово доводилося ходити із своїми гостями, друзями і близькими вуличками і парками міста Львів. Пам'ятаю Стрийський парк – один із найстаріших і найкрасивіших парків міста, розмір якого сягає біля 50 га. Є в ньому липова алея. До неї завжди вів своїх гостей у періоди її цвітіння. Досі, пригадуючи її, відразу відчуваю неабиякий медовий аромат липи і романтичні молоді мрії про свій вклад у найкраще майбутнє моєї батьківщини України, де моє коріння, мої первістки, мої наукові розробки, мої високодуховні вчителі... Як влучно написав відомий дореволюційний поет Афанасій Фет (переклад ред.):

«Як тут свіжо під липою густою –  
Спекотний день сюди не проникав,  
І тисячі навислих наді мною,  
Гойдаються запашних опашал.»

Коли згодом вдалося почати втілювати одну з своїх юнацьких мрій в селі Ходаки, а саме створення дендропарку «Перемога» на неугіддях, першим деревом, посадженим мною, була липа дрібнолиста, яка росла дикою порослю біля старої липи неподалік від Варварського болота на хуторі Варвари. Найближчу алею, новоствореного 45 років

тому у 1979 році дендропарку, яка проходить повз хату мого діда Данила, засаджено мною липами. А далі віз з усіх куточків, де не бував, дерева і кущі для майбутньої окраси дендропарку рідного мені села, де пройшло моє воєнне і післявоєнне дитинство. Зараз, дійсно, як написав колись давно про дендропарк «Перемога» в с. Ходаки, талановитий журналіст Євген Колодійчук – це «Перлина в незавершеній оправі». Немає вже того пустирю, що колись простягався від хати на кілометр. Разом з деревами з'явилися і співучі переселенці-птахи, грайливі білки та інша живність. Весною в дендропарку зараз співають солов'ї, дрозди, шпаки... і згадується дореволюційний вірш нашого відомого українського поета:

«Ви знаєте, як липа шелестить  
У місячні весняні ночі? –  
Кохана спить, кохана спить,  
Піди збуди, цілуй їй очі,  
Кохана спить...  
Ви чули ж бо: так липа шелестить.  
Ви знаєте, як сплять старі гаї?  
Вони все бачать крізь тумани.  
Ось місяць, зорі, солов'ї...  
«Я твій» – десь чують дідугани,  
А солов'ї!...

Та ви вже знаєте, як сплять гаї! (Павло Тичина, 06.05.1911 р.)

Ще не можу не нагадати читачам, що липа за давніми повір'ями вважалася деревом Богородиці. З дитинства чув перекази, що під нею любить відпочивати Богородиця, бо липа своїми гілками прикрила її від іродових воїнів під час втечі з маленьким Ісусом Христом в Єгипет. Тому, можливо, ще й через те на липових дошках прийнято писати ікони, і з липової деревини робили натільні хрестики, різьблені іконостаси та інше храмове приладдя.

Після переїзду в Київ я періодично відвідував Деміївську церкву, яка навіть за безбожних більшовистських часів ніколи не закривалась. Пізніше став прихожаніном цього історичного древнього храму, в якому у липні 1907 року вінчалася Леся Українка з Климентом Квіткою. В цю церкву любила на службу приходити велика київська подвижниця, Христа ради юродива монахиня Аліпія. Вперше я її побачив на Богослужінні в храмі, але ніколи не підходив до неї. А вже тоді закінчувався час її служіння Богу на землі в несінні найважчого хреста – Христа ради юродства. До Деміївської церкви її місцем духовного подвигу була Києво-Печерська Лавра. Розповідають, що за огорожею Лаври була старезна липа, в дуплі якої вона протягом 1951–1954 років проводила морозні і сніжні ночі. Її без-







**Вигляд Музею бортництва і сучасного бджільництва у дендропарку "Перемога" с. Ходаки на обійсті родини Потопальських (січень 2024 р.)**

прикладне терпіння, смиренне і мужнє перенесення голоду та холоду, подвиг життя в дуплі дерева, щедре витрачання любові, поблажливості і духовної милості до інших було незбагненим, недосяжним і незрозумілим звичайній радянській людині. Тоді і лаврські монахи і прихожани Лаври називали її Ліпа. Паспорта в Аліпії не було, і за наданий прихисток безпаспортній мандрівниці, влада могла покарати. Тому її іноді, зрідка, запускали погрітися в коридор до монахів, і бувало деякі з них подавали їй трохи хліба, а інші виганяли. Страшно уявити собі, як вона пройшла свій подвиг юродства, на який її благословили з молодості. Що варті для голодної людини тільки зимові морозні ночі в дуплі дерева, біля якого вили голодні бродячі пси. Все її життя вона була гнана владою. Останні дні свого перебування на Землі прожила в маленькій древній хатинці в межах дореволюційної території Голосіївської пустині. Мощі її знаходяться в тій же пустині під спудом, в приміщенні під церквою на честь ікони Божої Матері «Живоносне джерело». На місці її старої хатинки стоїть капличка. І обтяжені бідами, зневірені, стражденні люди тисячами йдуть до матінки Аліпії, пам'ятаючи про її заповіт звертатися до неї, як до живої: «Прийдеш до мене на могилку – кричи! Кричи! Розкажеш, як живій, а Господь почує і допоможе тобі!». Ці слова виявились пророчими і по нинішній час! Кожна людина, що звернулася до матінки Аліпії, отримала благодатну допомогу. Це перевірено неодноразово і моїми знайомими.

На цьому закінчую своє оповідання-спогад про воїстину благодатне і благословенне Божим Сином і Матір'ю Божою дерево – липу. Сподіваюсь на продовження обговорення.

**З повагою і любов'ю до своїх читачів**

**А.І. ПОТОПАЛЬСЬКИЙ,**

*кандидат медичних наук,*

*доцент,*

*професор Європейської академії*

*проблем людини,*

*директор Інституту*

*оздоровлення і відродження*

*народів України та*

*Благодійного фонду*

*"Небодарний цілитель",*

*заслужений винахідник України,*

*керівник «Центру духовного*

*відродження та оздоровлення*

*людини і довкілля» на базі*

*Національного університету*

*біоресурсів і природокористування*

*України,*

*старший науковий співробітник*

*Інституту молекулярної*

*біології і генетики*

*Національної Академії*

*наук України*

*Електронна пошта для листів:*

*Labmsbar@gmail.com*

*Сайт Інституту оздоровлення і*

*відродження народів України:*

*<https://www.potopalsky.kiev.ua/ua/index.html>*

*Фото: М.Г. Самчука – директора*

*на громадських засадах Ходаківського*

*музею бортництва і сучасного*

*бджільництва у дендропарку "Перемога"*

*с. Ходаки*